Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989* (könyvismertető)

CSOMAFÁY FERENC

Földes György történész, a budapesti Politikatudományok Intézetének igazgatója, legújabb könyvében a közelmúlt talán egyik legfontosabb korszakát elemzi két ország életében. A könyv borítólapján egy fekete-fehér kép látható, melyet Rédei Ferenc fotoriporter készített a Varsói Szerződés tagállamainak Budapesten megtartott csúcstalálkozóján, 1986. június 10–11. között. A képen N. Ceauşescu, Kádár J., W. Jaruzelski, M. Gorbacsov (háttal) és E. Honecker látható. Mindent elmond a köztük levő kapcsolatról, amit képben ki lehet fejezni. A könyv 562 oldalon, nyolc fejezetben tárgyalja ennek a 33 évnek az eseménysorozatát a két ország szempontjából. Az *Életrajzi jegyzetek* és a *Névmutató* Dorkó Szabolcs munkája. A könyv bevezetőjében Földes György néhány módszertani problémát tisztáz, olyant, mint például: „ez a könyv nem vállalja Magyarország és Románia teljes gazdasági, kulturális, politikai, kapcsolatainak bemutatását". Ebből a szempontból elsősorban az „ország" a szereplő, méghozzá hol mint nemzet, hol mint állam, hol mint politikai szellemi elit, hol mint társadalom jelenik meg a történet többi szereplője előtt.

A kisebbségtörténelmi kérdés tanulmányozásakor kapcsolattörténeti szempontot alkalmaz, illetve a kapcsolattörténetet nemzeti, nemzetiségi szempontból elemzi. A kutató rendelkezésére állottak a magyar források, melyek kiegészültek a romániai magyar levéltár könyvészeti anyagával, valamint nemzetközi sajtóanyaggal és a külügyi iratok áttekintésével. A könyv főszereplői Magyarország, Románia, a magyar közvélemény, a romániai magyarság, Kelet és Nyugat, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok szövetségi rendszerei.

Két ország – két nemzetépítési stratégia az 1957–1964 közötti időszakban: külön fejezetben összehasonlítja Magyarország és Románia nemzetépítési stratégiáját, továbbá elemzi a két ország gazdasági különbségeit, a vezető személyek különbözőségeit. A szerző többek között a következőket mondja: „A román politika a kínálkozó külpolitikai lehetőségeket kihasználta. Nemzetegyesítő szerepét a párt programjában észrevehetjük. A kormányra kerülő pártok magatartásukat, stratégiájukat a nemzet mindenkori érdekeinek megfelelően a változó körülményekhez igazították." Szerinte már 1957–1958-ban jelentős különbségek voltak a két ország helyzetét illetően. Földes megfogalmazásában: „Magyarország egy időre a világpolitika fókuszába került, súlyosan csökkent az ország vezetőinek presztízse, nem csak Nyugaton, hanem Keleten is. Előbb a katonai intervenció, majd a szovjet csapatok berendezkedése tette egyértelművé az ország függő helyzetét." Összehasonlítja a két ország gazdasági szerkezetét, és szerinte Magyarország gazdaságilag fejlettebb volt, mint Románia. Nyi-

tottabb szerkezetű, viszont gyengébb nyersanyag- és energiabázissal rendelkezett, ezért inkább rászorult a külkereskedelemre és az együttműködésre. Ezzel szemben Románia gazdasági szerkezete a szovjet gazdasági szerkezetre hasonlított. Abban az időben Románia gazdasági vezetői attól féltek, hogy ne maradjanak nyersanyag-beszállítói szerepben. A két országnak azonos volt a külső környezete, kérdés, hogy hogyan alakult a két országnak egymáshoz való kapcsolódása. A két ország alakulásának viszonyában meghatározó szerephez jutottak az eltérő nemzetépítési stratégiák, a külpolitikai doktrínák. A magyar pártvezetés nemzetépítő doktrínája és külpolitikai stratégiája az 1956. októberi felkelés okainak és következményeinek elemzésénél leragadt, melynek lényege a következő volt: sztálinizmus nélkül, de együtt a Szovjetunióval (29. o.). Ekkor az országot vezető politikusok legkevésbé sem gondoltak nemzetegyesítésre, ezt a kérdést a történelemre, a szocializmusra és az internacionalizmusra bízták.

A magyar és román politikusok eltérően értelmezték a függetlenség és a nacionalizmus kérdését. A magyar pártnak el kellett hárítania a függetlenségi szándékokat és a nemzeti sérelmek állandó visszaidézését. Ezzel szemben 1956 után a román párt kommunista politikáját mindinkább áthatotta a függetlenség megerősítésének szándéka. Ezzel magyarázható, hogy a román gazdaság kevés kiaknázható komparatív előnnyel rendelkezett a szocialista országokkal való kapcsolatában. A hatvanas évektől a román politikában egyre nagyobb szerepet játszott a gazdasági modernizáció és függetlenség összekapcsolása. A nemzetépítésben fontos szerep jutott a történelmi szféra súlypontosításának. A nemzetépítő stratégia részévé vált a határok megkérdőjelezhetetlensége elvének elérése. Kezdetben a román nacionalizmus erősödését próbálták rejtegetni, az 1970-es évektől viszont nem volt szükség ennek korlátozására. A gazdasági nehézségek megjelenésekor jól bevált módszer volt a nemzeti érzelmek fokozása.

A Magyar Kommunista Párt soha nem nyúlt a nacionalizmus fegyveréhez, még a gazdasági nehézségek elszaporodása idején sem. Az MSZMP kezdetektől fogva igyekezett elkülöníteni a nemzeti érzelmet és a nacionalizmust. Kádárék azért vívták a harcot, hogy megtisztítsák a magyar nemzeti tudatot az úgynevezett terhes örökségtől, a nacionalizmustól. Nem engedik meg még egyszer, hogy a nemzeti kérdést, a nemzeti érzelmeket bárki eszközként használhassa velük szemben (48. o.)

A nemzeti és nemzetiségi kérdést különbözőképpen értelmezte a két ország. A magyar politikusok számára a nemzeti kérdés hosszú ideig belügynek minősült. Érdekes végigkövetni a két párt álláspontjának alakulását a nemzeti kérdéssel kapcsolatban és azok módosulását a különböző történelmi helyzetekben. A határon túli magyarság helyzete belpolitikai kérdéssé válik, Kádárék a nemzeti kérdést a kulturális együttműködéssel, az utazási nehézségekkel kötötték össze. A román vezetők szerint viszont egy pártnak sincs joga a másik párt ügyébe beavatkozni.

Egy másik fejezetben a szerző kihangsúlyozza, hogy ’68 után az MSZMP stratégiát dolgozott ki a nemzeti kérdés kezelésére. Ezután fokozatosan megerősödtek azok a nézetek, melyek elsősorban azt bizonygatták, hogy a romániai magyarság helyzete a ’70 évek végétől a ’80-as évek végéig homogenizálódási politika következtében fokozatosan romlott. Magyarországi értelmiségiek egyes képviselői ennek érdekében felemelték szavukat.

Időközben a ’80-as évek közepétől megváltozott a magyar kormány álláspontja a nemzeti kisebbséggel kapcsolatban, amely új helyzetet teremtett Budapest és Bukarest között. Kádár szabad kezet adott a román hatalomnak.

Az egységes nemzetállam-kultúrnemzet című fejezetben a szerző annak a rádióműsornak a témáját ismerteti, melyben Szűrös Mátyás egyértelműen kifejti, hogy a határokon kívül élő magyar nemzetiségű, főleg a Kárpát-medencében élő magyarság a magyar nemzet része. Megismételte azt a magyar álláspontot, mely szerint a kollektív jogok, a művelődés, a nyelvhasználat, a kapcsolattartás az anyaországgal a nemzetiségi kérdés része. Szokai Imre és Tabajdi Csaba azt tisztázta, hogy a magyar politikának világos nemzetfogalomra van szüksége. Szerintük korszerű nemzettudattal való józan történelmi szembenézést követel. Feltételezi a sokszínűség elfogadását, a kettős kötődések iránti türelmet és megértést. A szerző szerint a homogenizálódási politika, vagyis az erőszakos beavatkozási politika tarthatatlan (398–399. o.). A nemzetiségi kérdés csak annyiban belügy, amennyiben a megoldás felelőssége azé az országé, ahol a nemzetiségek élnek. A 70-es, 80-as években a magyar politika kibővítette az eszmei ideológia fegyvertárát, és a hivatalos Magyarország a nemzet részévé nyilvánította a határon túli magyarságot. A megváltozott magyar alapállás a ’80-as évek végére új helyzetet teremtett Bukarest és Budapest között. Az egységes nemzetállam ideológiája nem más, mint a homogén nemzet megteremtését célzó cselekvés (400. o.) A ’80-as évek közepétől Magyarország kezébe vette a kezdeményezést, s nem hagyta szó nélkül a romániai történéseket. Előbb indirekt, majd később közvetlenül nemzetközi fórumokon fellépett a határon túli magyarok érdekében. A 399. oldalon a következőket mondja: A hivatalos magyar nemzetfelfogás 1945 és az 1960-as évek között védekező jellegű volt, karakterét a nacionalista félelem határozta meg. A következő két évtizedben a szembenézés, a befogadás volt a meghatározó, és újraéledt a nemzeti büszkeség. Tudósok, politikusok újraalkották a nemzet fogalmát. Az 1970-es és ’80-as években a magyar politika kibővítette eszmei fegyvertárát... Átgondolt stratégia következtében a hivatalos Magyarország a nemzet részének nyilvánította a határon túli magyarokat.

A leírtak jobb megértése érdekében a könyv befejező fejezetéből idéznék, melynek címe: *1989; A kétféle rendszerváltás és a két nemzet*:

„Romániában 1989 decemberében a megdöntött diktatúra helyén születő demokrácia lehetőséget adott arra, hogy a magyar nemzeti kisebbség politikai közösségként viselkedhessen, és mint ilyen artikulálhassa érdekeit. 1989 végén

Magyarország fellépése megnyugtathatta a román közvéleményt: nem lesz reváns, nem lesz revízió. A magyar kisebbség nem az országon, a román államon kívül, hanem azon belül akar magának méltó helyet. A rendszerváltás, a geopolitikai környezet megváltozása új lehetőséget adott a két ország vezetésének egymás megértésére, egymás szempontjainak mérlegelésére.

A magyar és román társadalom előtt új kérdések sokasága várt megválaszolásra, melyek közül az egyik az volt: hogyan képzelik mint nemzet a jövőjüket. Az ezekre a kérdésekre adott válaszoktól függött, miként akarják egymáshoz fűződő viszonyukat alakítani. Megbékélés? A kettős kötődés elfogadása? A nemzeti önrendelkezés lehetővé tétele? Szövetség? Egymás segítése? Verseny?

Az új korszakban ilyen és ehhez hasonló problémákra kellett és kell keresniük a választ az új politikai elitnek és a népnek."

Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2007.